

Ph.d. afhandling: Visuel aldring: Fakta og fordomme om det gamle udseende

Hvordan kategoriserer vi *alderdom* ud fra de synlige tegn, et menneske repræsenterer? Ved at se på fotografier af almindelige, ældre mennesker har 40 personer deltaget som informanter i en undersøgelse af, hvordan vi "læser" tegn på alderdom

Et fotografi forestiller en 81-årig dame iført bluse, nederdel og støvler. Hun står en anelse foroverbøjet. Bag hende hænger mange fotografier - måske af børn og børnebørn? - og en række platter. Ved siden af ses et reolsystem med bøger og figurer, og til den anden side ses en stol.

Én ad gangen ser forskellige mennesker dette billede, og de siger fx:

- *en rigtig landmandsmor.* (31-årig mandlig pædagogstuderende).

- *jeg kunne forestille mig, det var en landmandskone, fordi hun har det tøj på dér.* (77-årig kvinde).

- *hun kunne godt ligne sådan en landmandskone, der har levet det hårde liv på gården.* (32-årig kvindelig sygeplejerske).

- *det er den lille søde bedstemor-type.. (...) og det er på landet tror jeg.* (49-årig kvindelig sygeplejerske).

- *hun kunne godt være en stout gårdmandskone.* (79-årig kvinde).

At skabe historier og kategorisere

De historier, de forskellige beskuerer læser ind i fotografierne, har mange fælles træk og er ofte sammenfaldende. I forbindelse med beskrivelse af fotografierne og aflæsning af aldringstegn viser det sig, at informanterne ofte skaber historier omkring de fotografier, de får forelagt. De konstruerer et "helt" subjekt ud fra fotografierne ved at skabe fortællinger, hvori den fotograferede person fremstår med en identitet og en historie. Ofte forekommer vendinger som: - *jeg kunne godt forestille mig, at hun kunne sidde og nyde en lille cerut..* eller - *han kunne godt have været revisor eller bankmand eller sådan et eller andet...* . Tiden som faktor er et væsentligt element i aflæsningen af fotografierne og de afbillede personers

historie. Ofte ses indbo som tegn på den tid, personen har gennemlevet. Tegn på livet, der er levet, og tidsperioder der er gået.

Det er tydeligt, at informanternes konstruktioner af "identiteter" ud fra fotografierne relaterer sig til bestemte kategorier med forskellige positive og negative fortællinger om alderdommen, som fungerer sideløbende i vores hverdag.

Om undersøgelsen

I alt 40 personer med forskellig faglig baggrund, køn og alder har deltaget i studiet ved at aflæse alder på de ældre fotograferede personer. Efterfølgende er der foretaget kvalitative interviews med 12 af de 40 personer: Seks kvindelige sygeplejersker (30-49 år), fire ældre kvinder (77 og 79 år) og to pædagogstuderende mænd (33 og 37 år). Udvalget er sket efter ønske om variation, helt konkret for at spore eventuelle faglige, alders- eller kønsrelaterede forskelle i den kulturelle aflæsning af alderstegn. Der viste sig dog ved undersøgelsens afslutning ikke at være sådanne forskelle i den kulturelle aflæsning af alderstegn

I interviewsituationen har informanterne fået forelagt 12 fotografier (ét ad gangen) af de ældre personer (fem ældre mænd i alderen 73-95 år, og syv kvinder i alderen 73-97 år).

Informanterne har ikke fået oplyst de fotograferede personers alder eller andre oplysninger i øvrigt. De er blevet bedt om at beskrive fotografierne, og interviewguiden har indeholdt få spørgsmål, som knytter sig til aflæsning af den fotograferede persons alder.

Interviewene har i gennemsnit varet i ca. en time og er efterfølgende transskriberet og analyseret.

At være aktiv og følge med

I analysen af de 12 kvalitative interviews fremkommer to centrale temaer i informanternes beskrivelse af fotografierne.

Det ene tema er *aktivitet*, fordi alle informanter kobler aflæsninger af de ældre personers alder sammen med, hvor aktive personerne ser ud til at være - og om de ser ud til at følge med tiden. Aflæsning af de ældres aktivitetsniveau relateres både til fysisk, mental og social aktivitet. Den fysiske aktivitet bliver især aflæst på tøjet, hvor informanterne bemærker, om de ældre personers tøj bærer præg af fx havearbejde, husarbejde, eller om de ser ud som om de *går og roder med noget udenfor*.

I forhold til den mentale aktivitet bemærkes det især, om tøj og hjem viser tegn på, at den affotograferede person følger med tiden.

Social aktivitet aflæses bl.a. af personernes tøj, frisure (og evt. make-up). En 33-årig pædagogstuderende mand siger fx om et af fotografierne:

Hun har make-up, hun har læbestift på ...hun har ...hun kommer ud ...jeg er lige ved at fristes til at sige, at hun stadigvæk kunne være på arbejdsmarkedet.

Og han sammenligner herefter med sin egen mormor:

Men også ... min mormor er holdt op med at gå til damefrisør [...] det er jo ikke nødvendigt, der er jo ikke nogen... hun er stoppet med at komme ud, ikke!

På denne måde deles de ældre op i to kategorier: Én kategori af aktive ældre som *følger med tiden*, og én kategori af ikke-aktive, som ser ud til at være gået på *stand-by* på et tidligere tidspunkt i livet. Det er ældre, som ser ud til at lade tiden passere uden at involvere sig, eller for hvem tiden ser ud til at stå stille. At stoppe op og lade tiden pas-

sere ses som noget, der hører den ældste generation til. En pædagogstuderende mand på 37 år digter fx denne lille historie om et af fotografierne:

Hun (har) bare på et eller andet tidspunkt sagt: "Ja men her så stopper altså min lyst til at forandre mit liv, og her fra holder jeg bare fast" [...] Sådan så hun også ud for 15 år siden, garanteret. Hun har bare stoppet sit liv på et eller andet plan, og sådan er det. Hendes frisure er også den, hun har haft i de sidste mange, mange år, og sådan er det bare hele vejen igennem.

Det tolkes altså som et alderdomstræk at *stå af livet*. Man trækker sig tilbage, siger det aktive udadvendte liv farvel og bliver stillestående. Ifølge informanternes udtalelser er det at *stå af livet* noget, man kan arbejde på at undgå, for i modsætning hertil står naturligvis (den anden kategori af ældre, som er aktive, udadvendte og som *følger med*, eller sørger for at *holde sig i gang* efter afgang fra arbejdsmarkedet. En sygeplejerske på 45 år siger fx om et af fotografierne:

...og han kunne også godt være omkring 80, én der holder sig sådan nogenlunde godt som 80-årig, fordi han holder sig i gang, og han har den der hund.

En sygeplejerske på 32 år siger således om et andet foto:

Han har sørget for at have lidt at se til.

Man sørger selv for at holde sig *i gang*. Om en person er stillestående, eller om hun *følger med*, tolkes altså som et

spørgsmål om individuelt valg og vilje. Manglende *tegn på aktivitet* bliver på denne måde det væsentligste aldringstegn. Det er tegn på aktivitet, som adskiller de fotograferede personer i to grupper: Én gruppe, som virker ældst, og én gruppe, som virker yngre.

Sund og produktiv aldring

At der lægges så meget vægt på *aktivitet* i den visuelle aflæsning af ældre kan især tolkes ind i tre sameksisterende og interagerende diskurser. For det første har aktivitet været et nøgleord i den dominerende sundhedsdiskurs i mere end hundrede år. Forestillingen om, at aktivitet i alderdommen er bedre end passivitet, stammer bl.a. fra den medicinske begrundelse af, at fysisk bevægelse er en forudsætning for at være sund samt at leve godt og længe. Dette påvirker naturligvis den måde, personer aflæses på. Tegn på aktivitet bliver et sundhedstegn, hvorimod manglende tegn på aktivitet tolkes som tegn på en yderligere fremskreden aldringsproces.

Imidlertid er der også andre ting, som spiller ind, når der fokuseres på aktivitetsniveau. Den anden diskurs, som aktivitet skriver sig ind i, er en moralsk diskurs, som bl.a. har rødder i fremvæksten af det moderne samfunds disciplinering af krop og sjæl. Max Weber var den første, som redegjorde for, at der - i kombinationen af protestantisme og kapitalisme - siden 1500-tallet udvikledes en særlig vestlig arbejdsetik, hvor aktivitet og arbejde blev livets moralske berettigelse. Som Ekerdt (1986) peger på, glider arbejdsetikens religiøse

Denne artikel beskriver et delstudie af et ph.d.-projekt foretaget ved Center for Aldringsforskning, Syddansk Universitet. Ph.d.-projektet omhandler visuel aldring, og tager udgangspunkt i aflæsning af i alt 7.518 fotografier af ældre personer (70+ år). Fotografierne er indhentet som en del af Det Longitudinelle Studie af Danske Tvillingers Aldringsproces i 2001 og 2003. I denne del af undersøgelsen anvendes fotografier af ældre personer stående i eget hjem, og det undersøges empirisk hvilke kategorier og værdier det aldringsmæssige udseende tilknyttes (Note 1).

Helle Rexbye er ph.d., cand. mag., sygeplejerske og ansat som uddannelseskonsulent på University College Lillebælt.

here@ucl.dk

Kulturhistorisk set har alderdommen været præget af negative stereotype billeder. Alderdom og udseende er dog fænomener, som tillægges nye kulturelle betydninger i takt med den postmoderne kulturs udvikling

fokus (troen på himmelsk belønning) også over i idéen om, at arbejde fremmer eget og fællesskabets bedste (verdslig belønning), efterhånden som det moderne industrisamfund udvikles. At vi stadig bærer rundt på disse forestillinger afspejles fx i udtrykket *dovenskab er roden til alt ondt*. Inaktivitet eller uproduktivitet bliver stadig betragtet som moralsk uacceptabelt, og disse værdier bæres med over i alderdommen og i livet efter afgang fra arbejdsmarkedet. Det forventes, at også ældre mennesker er aktive.

Den tredje diskurs, som aflæsning af aktivitet skriver sig ind i, er den postmoderne med værdier, som centrerer omkring en bevægelsesmetafor. De postmoderne værdier knyttes bl.a. til fleksibilitet og evnen til hele tiden at bevæge sig videre. *Fitness* i postmoderne termer betegner evnen til hele tiden at bevæge sig mod nye mål og oplevelser, aldrig at stå stille (Bauman, 1995/ 1998). *At være aktiv, omstillingsparat og på farten* bliver ensbetydende med at mestre livet og have succes, og det står således i stærk kontrast til *at stå af livet*. En synliggørelse af aktiv færden bliver det samme som succes i alderdommen.

I aktivitetstemaet kombineres således medicinsk-gerontologisk ekspertise, borgerlig arbejdsetik og postmoderne normer. Synlige tegn på aktivitet i alderdommen ses som beviser for sundhed, moral og succes. Dette falder også helt i tråd med, at aktivitet er opstået som det nye kulturelle ideal, som Stephen Katz foreslår (Katz, 2000).

Normer for påklædning

Det andet tema i analysen var normer for påklædning, og det dækker over dét fænomen, at ældre forventes at følge bestemte normer for påklædning. I interviewene bemærker informanterne ofte, hvorvidt de mener, at de ældre personers tøjvalg er passende for deres alder.

De siger fx: *Jeg tror slet ikke, at nogen i tresserne går i spinlon-tøj, så det placerer dem ude i halvfjerds-firserne, 10 år ældre...* (Sygeplejerske, 36 år). *Ældre går ikke i pangfarver.* (Sygeplejerske, 45 år)

Sådanne udsagn viser tydeligt, at der er regelsæt for ældres påklædning, som forventes overholdt. Temaet træder eksplicit frem i tilknytning til især én af de fotograferede personer, som viser sig at bryde reglerne ved at klæde sig yngre end *svarende til sin alder*. Kvinden er 73 år og fotograferet stående, iført jeans, blå bluse med en almindelig v-halsudskæring (ikke dyb), sort bælte og sorte (ikke spidse) sko med medium høje hæle. Hendes hår er (farvet?) sort. Hun bærer en guldkæde om halsen, ur og en guldring. Hun står rank og smiler.

En af informanterne, en 79-årig kvinde siger om dette fotografi:

IP: *Jah ... det er jo en frisk pige*

HR: *Hvorfor tror du det?*

IP: *[...] Det er smilet, det er håret, det er påklædningen ... noget jeg måske ikke lige sådan synes, jeg ville trække i cowboybukser, hvis jeg var hende, men altså, okay, hun vil gerne give indtryk af at være en meget frisk pige, og hun vil meget nødtigt have at folk skal tro, at hun er én dag over...70 ...men, men...*

Netop dette billede beskrives af de fleste informanter i negative vendinger. En pædagogstuderende mand på 37 år siger om samme fotografi:

IP: *Hun virker fuldstændig panisk på mig, [...]*

HR: *Hvordan panisk?*

IP: *Ja men hun har ... hun søger i total panik at komme til at se yngre ud, end hun er. Hendes hår har hun fået farvet alt for mørkt, og [...] så har hun taget nogen højhælede sko, jeg ser dem i hvert fald som høje ... Nogen sorte sko med nogen høje hæle på, jeg tænker lidt, ja men min mor og andre sådan, ... at pæne damer i deres generation, ja men de tager altså ikke høje hæle på til cowboybukser, fordi det var kun byens billige piger, der gik i dét...*

Begge citater slår samme tema an. Det første citat (den 79-årige kvinde) tager fat i, at kvinden på billedet nødig vil have, at folk skal tro, at hun er en dag over 70 år. I hendes ord *...men, men, men* ligger imidlertid, at hun tydeligt

kan se, at kvinden er ældre, eller sagt på en anden måde: at kvinden på billedet forsøger at snyde, men er afsløret. Også andre informanter påtaler kvindens ikke vellykkede forsøg på at fremstå yngre, og der er tydeligvis tale om moralske temaer centreret omkring snyd, afsløring og seksualitet, sidstnævnte også ekspliciteret i udtrykket *byens billige piger*.

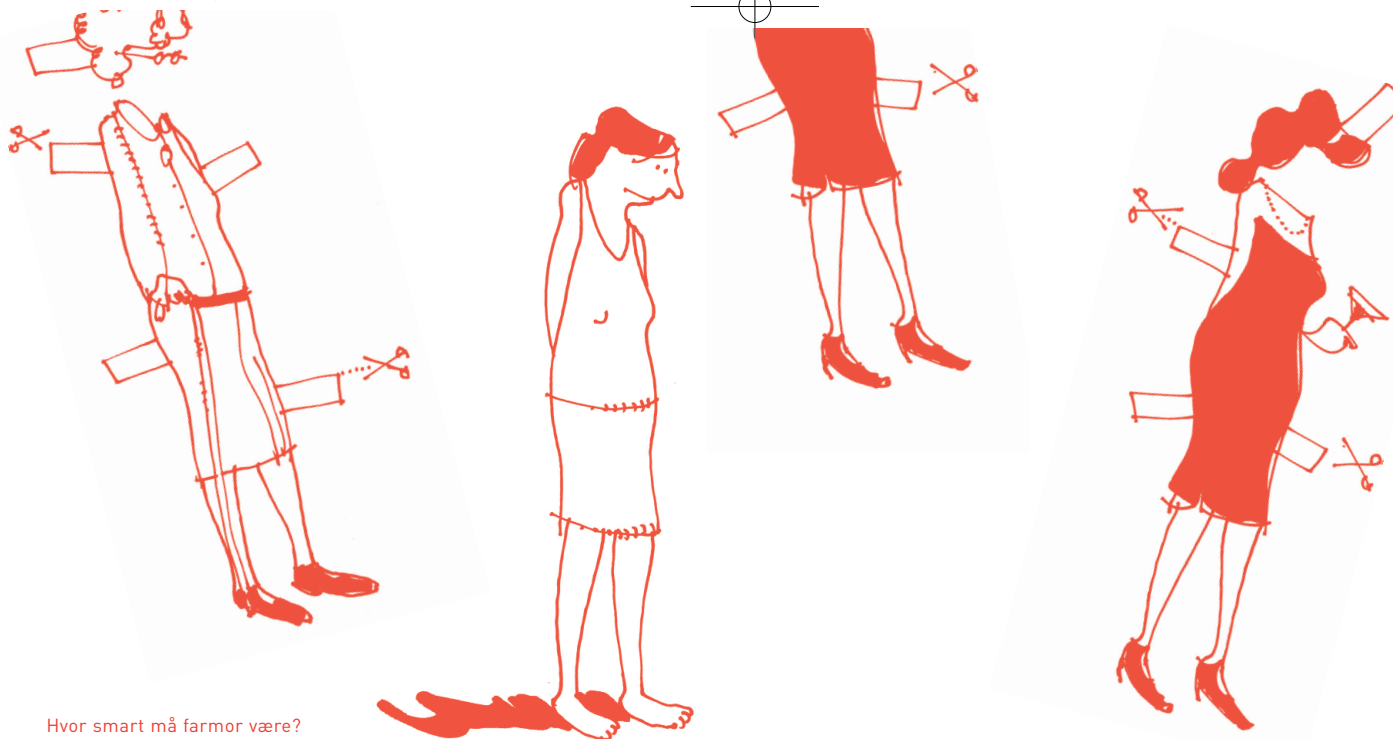
Modsætningen til dét at forsøge at se yngre ud end man er, bliver af informanterne set som at være i balance med sin egen alderdom og ikke at være bange for den – fx at *se livet i øjnene* (sygeplejerske 36 år), og *stå ved dét man er – også sin egen alder* (kvinde, 77 år). Dette kan bedst beskrives med udtrykket *at ældes med ynde*.

At (især) kvinder kan bryde med gængse forskrifter ved at klæde sig yngre end *alderssvarende* er langt fra noget nyt. På engelsk kaldes fænomenet *mutton dressed as lamb* (*får* (ekød) i *lammeklæder*) og har i hvert fald siden det 18. århundrede været beskrevet i engelsk litteratur (Featherstone & Hepworth, 1991). Som aldringsforskeren Julia Twigg fremhæver, udtrykker *mutton dressed as lamb* - undertoner af *an inappropriately sexual way*, og det retter sig kun mod ældre kvinder (Twigg, 2007), hvorfor det også er væsentligt at understrege et kønsperspektiv i relation til visuel aldring. Da modsætningsparret *mutton dressed as lamb* og at ældes med ynde kan henføres til moralske kategorier, som hører det tidlige moderne samfund til, er det interessant, at dette tema empirisk viser, at ældre kvinders påklædning stadig tolkes ind i disse kategorier.

Iøvrigt bliver den "provokerende" 73-årige kvinde, som associeres med *mutton dressed as lamb*-fænomenet, i gennemsnit vurderet til kun at være 62,3 år, viser dataanalysen.

Postmoderne og moderne alderdom

Kulturhistorisk set har alderdommen været præget af negative stereotype billeder. Alderdom og udseende er dog fænomener, som tillægges nye kulturelle betydninger i takt med den postmoderne kulturs udvikling. Det er ofte sagt, at tidligere, fasttømrede kulturelle

Hvor smart må farmor være?

forestillinger om alderdom er under opløsning i det postmoderne. Den nyere humanistiske aldringsforskning ser alderdom som en kulturel bricolage, dvs. at den er præget af forskellighed, fragmentering og nedbrydning af grænser imellem ung og gammel (Powell & Longino, 2002). Når aldring ikke længere tænkes ind i tidligere tiders fastlåste kategorier, kasser og livsfaser, ændres også opfattelsen af, hvilke former for adfærd der "naturligt" hører til i en bestemt alder. Aldre flyder i højere grad end før over i hinanden (Gillis, 1991), og aldringens symboler bliver tilsyneladende flydende. Med postmoderniteten skulle fastlåste kulturelle forestillinger og normer altså være under opløsning - og dermed også grænserne imellem gammel og ung.

De kulturelle betydninger omkring udseende forandrer sig også. Med postmodernitetens indtræden er det enkelte individ i højere grad end før blevet kulturelt frisat, og kroppen er i stigende grad blevet holdepunkt - og skueplads - for en flydende og varieret identitet (Bauman, 1995/1998). Udseendet, kroppens synlige repræsentation, bliver altså vigtigere, fordi kroppen nu er et symbol på selvet. Det handler ikke bare om at *se ud*, vi skal også *se unge ud*. På trods af alderdommens ændrede kulturelle betydninger lever vi (paradoksalt nok) stadigvæk i en ungdomsfikseret kultur, hvor det ungdommelige ydre eftertrages, og den biologisk aldrende krop stigmatiseres. Dette efterlader

synlig aldring i et konfliktområde - hvor kulturen på den ene side fordrer synlighed, men på den anden side bryder man sig ikke om at se på noget, der er gammelt. Det aldrende udseende og de synlige aldringstegn kan aflæses i dette spændingsfelt mellem frihed og kategorisering.

De analytiske temaer i denne undersøgelse om aktivitet og normer for påklædning viser dog meget tydeligt, at det aldersrelaterede udseende stadig er bundet til normer og underlagt moralske reguleringer, som har rod flere hundrede år tilbage. Dermed synes der at være en kontrast imellem de empiriske fund i dette studie og den opløsning af aldringens symboler, som ellers skulle være undervejs i det postmoderne samfund.

Referencer

Bauman, Zygmunt (1995/ 1998). *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.

Eckerdt, D.J. (1986). *The Busy Ethic: Moral Continuity Between Work and Retirement*. *The Gerontologist*, vol. 26, no. 3, pp. 239-244.

Featherstone, Mike & Hepworth, Mike (1991). *Images of Ageing*, in: J. Bond, P. Coleman & S. Peace (eds.): *Ageing in Society. An Introduction to Social Gerontology*. 2nd edition. SAGE Publications. London, pp.304-332.

Gillis, John (1991). *Barn, ung, voksen, unge-gamle og gamle-gamle. Om livsaldrene fra 1600 til vore dage*. HUG! vol. 60, nr. 13, pp. 35-41.

Katz, Stephen (2000). *Busy Bodies: Activity, Aging and the Management of Everyday Life*. *Journal of Aging Studies*, vol. 14, no.2, pp.135-153.

Powell, Jason. L. & Longino, Charles. F. Jr. (2002). *Postmodernism Versus Modernism: Rethinking Theoretical Tensions in Social Gerontology*. *Journal of Aging and Identity*, vol.7, no.4, pp. 219-226.

Rexbye, Helle (2007). *Visuelle aldringstegn - mellem genetik og kultur*. Ph.d.-afhandling. Syddansk Universitet.

Rexbye H, Petersen I, Iachina M, et al. (2005). *Hair loss among elderly men: etiology and impact on perceived age*. *Journal of Gerontology: Medical Sciences*, 2005, 60A(8): 1077-1082.

Rexbye H, Petersen I, et al. (2006). *Influence of Environmental Factors on Facial Ageing*. *Age and Ageing*, 2006, 35(2):110-115.

Rexbye H & Povlsen J. (2007). *Visual signs of ageing: what are we looking at?* *International Journal of Ageing and Later Life*. 2007 2(1): 61-83.

Twigg, Julia (2007). *Clothing, age and the body: a critical review*. *Ageing and Society*, vol. 27, pp. 285-305.

Note 1

Andre dele af ph.d.-studiet undersøger bl.a. hvilke visuelle tegn, der ligger til grund for alders aflæsning, samt genetiske og miljømæssige faktoreres indflydelse på det aldringsmæssige udseende (Rexbye 2007, Rexbye et al 2005, Rexbye et al 2006, Rexbye & Povlsen 2007).